

— a terjedelem érdekében hagyta a munka szerzetét szétesni, holott a kevesebb talán több lett volna.

A kötet érdeme, hogy az írások zöme az ügynökök (ügynökakták) autentikus kortörténetbe illesztésének módozatait járja körül – amennyire arra a mindmáig magunkkal cipelt közelmúlt módot ad. Ne feledjük, a konferencia azon (2003. évi) törvény megszületésének tizedik évfordulóján zajlott, amely szabaddá tette az államszocializmus-kori titkosszolgálati hálózati személyek (ügynökök) széleskörű megismerését és — a jogszabályi inkonzisztenciák közepette is — módot adott az egykori kollaboránsokat nyilvánosan „néven nevezni” (© Nagy Gáspár). A kötet annak is első markáns gyűjteménye, hogy a történész szakma közelmúlttal foglalkozó művelői saját agórájukon összegyűlve gondolták végig az új forrásegyüttessel való megismerkedés szakmai konvenciók szerinti tapasztalatait, a tárgykört illető aktuálpolitikai, zszurnalisztikai közelítésektől való „kollektív elkülönülés” ambíciójával.

Pihurik Judit

Kerepeszki Róbert

A TURUL SZÖVETSÉG, 1919–1945

Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban
Máriabesnyő, Attraktor, 2012. 386 o.

Kerepeszki Róbert, a Debreceni Egyetem fiatal oktatója 2012-ben publikálta a Horthy-korszak legismertebb egyetemi ifjúsági szervezete, a Turul Szövetség történetét feldolgozó monográfiáját. A közel 400 oldalas kötetben 830 jegyzethivatkozással megtámogatva (a főszöveg 250, a végjegyzet 80 oldal) mutatta be a szervezet sokrétű történetét, felépítését, eszmei kötődéseit, tagságát. A monografikus feldolgozást számos előtanulmánnyal alapozta meg: több, jellemző esettanulmány, illetve résztanulmány publikálását követően kutatásait országos léptékűvé szélesítette. 2009-ben megvédett doktori értekezése a 2012-ben megjelent monográfia közvetlen előzménye – abban a Turul Szövetség országos és helyi (debreceni) szervezetének történetét tárta fel. Ugyancsak 2009-ben jelent meg összefoglaló tanulmánya a diákszervezet történetéről a Romsics Ignác szerkesztette *Jobboldali hagyomány* kötetben. A 2012-ben megjelent monográfia Kerepeszki kutatásainak eredményeit kiérlelt formában tárja az olvasó elé.

A Turul Szövetség a Horthy-korszak meghatározó ellenforradalmi szervezeteinek egyike. Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME), a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE), a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz), valamint a „keresztény” szakmai érdekvédelmi szervezetek (MÜNE, MONE, MMÉNSZ) mellett az egyetemi bajtársi szövetségek képviselték a „keresztény és nemzeti” ideológia jegyében szerveződő egyetemi diákságot. Ezek közül — mérete és közéleti aktivitása révén — a legismertebb a Turul Szövetség volt.

Kerepeszki a Turul Szövetség történetét nem kronologikus rendben tárgyalja, hanem tematikus fejezetekben. Noha ez a szerzői koncepció bizonyos ismétlődéseket eredményez (egyes események több helyen is feltűnnek), a választott megoldás mégis szerencsésebb, mintha elveszne a szövetség országos és helyi szervezeteinek történetét annales-jelleggel előadó adathalmazásban. Az olvasó ugyanis így a legfontosabb kérdések mentén összefogott válaszokat kap, s nem neki kell kimazsoláznia az összefüggéseket a tényrengetegből. A kötet a téma tanulmányozásához rendelkezésre álló források és szakirodalom ismertetésével kezdődik. Ezt követi a szervezet létrejöttét, felépítését, fejlődését körüljáró fejezet, majd a szövetség és más szervezetek kapcsolatának áttekintése. Ezután pedig azt ismerheti meg az olvasó, hogy a Turul Szövetség miként viszonyult a korszak jelentősebb politikai kérdéseivel. A zárófejezet a szervezet és a tagság 1945 utáni történetére nyújt kitekintést. Már a tartalomjegyzék áttekintéséből is kitűnik a kötet egyik legnagyobb erénye: a Turul Szövetség történetét nem önmagáért valóan, mintegy szigetszerűen mutatja be a szerző, hanem szervesen beillesztve a korszak történetébe és politikai erőterébe.

Kerepeszki érdeklődésének középpontjában a tágan értett politikai eszmetörténet kulcskérdései állnak – ezek a kötet legjobb részei. Ez azonban koránt sem jelenti azt, hogy ne foglalkozna például társadalomtörténeti kérdésekkel; azonban ezek nem önálló alfejezetekben jelennek meg, hanem „megtűnjük”, „elszórtnak”. Így például a tagság társadalmi összetételének vizsgálata sem kapott önálló alfejezetet – noha ezzel is foglalkozik a szerző a kötet elején; sőt még azt is

elemzi, hogy milyen volt a Turul nőképe. De ugyanígy nem kapott önálló alfejezetet mondjuk a Turul sajtója se – e lapok katalógusa a kötet függelékébe került. A szervezet gazdasági háttéréről pedig még ennyit sem tudhatunk meg – ez azonban inkább a hiányos forrásadottságok számlájára írható: Budapest második világháborús ostroma idején a Turul Szövetség központi irattárának jelentős része megsemmisült. Kerepeszkit azonban nem tántorították el e nehézségek, hanem összegyűjtötte az elszórtan fellelhető forrásokat (VKM, BM, MTI, sajtó, visszaemlékezések, ÁBTL).

Kutatásai aprólékosságát jól jelzi, hogy a több mint száz helyi tagegyesületet tömörítő diákszövetség történetét úgy mutatta be, hogy a regionális eltérésekre, helyi sajátosságokra is figyelemmel volt ott, ahol ez jelentős. (Természetesen a kötet nem a helyi tagegyesületek történetének krónikája, így az egyes tagszervezetek történetét nem akarja rekonstruálni.) Kerepeszki egyik kimondott tétele, hogy a főváros mellett Debrecenben volt a Turul Szövetség egyik súlypontja, s a civis város önálló, sok esetben a fővárositól eltérő politikát képviselt. A szerző meggyőzően érvel amellett, hogy ez a feltevés nem lokálpatriotizmus részéről – s valóban: a tagszervezetek országos eloszlását áttekintő térképen is jól látszik, hogy a Turul a fővároson kívül sokkal inkább kelet-magyarországi, alföldi jelenség volt, mintsem dunántúli.

Kerepeszki a források és a szakirodalmi előzmények jól kondenzált összefoglalása után a Turul Szövetség kialakulását vizsgálja, beillesztve a szervezetet az 1918–1919-ben születő ellenforradalmi szervezetek sorába, valamint a hasonló (magyar és európai) diákszervezetek körébe. A szervezet felépítését, kiépülését bemutató fejezetben jól érzékelhető a szerző bámulatosan sokrétű ténytudása: áttekintő statisztikák és konkrét esetek során keresztül ad képet a korabeli egyesületi életről, a diákszervezetekről és magáról a Turulról. Érvényesül Kerepeszki oktatói tapasztalata is: a jól megválogatott statisztikai adatok prezentálásában (itt emelhetjük ki a függelékben lévő ábrák hasznosságát is), valamint abban, hogy jó érzékkel adagolja a konkrét történeteket a statisztikák számsorai közt elveszni készülő olvasó felfrissítésére. Több alfejezet azonban még így is nagyon „sűrű” lett, s úgy érezzük, hogy a néhány oldalban összefoglalt szöveg akár jelentősen bővebb önálló tanulmánnyá is bővíthető lenne – ezért a kötet műfajilag leginkább az alapvető kérdések áttekintésére törekvő, adatgazdag kismonográfiának nevezhető.

Kerepeszki — a kérdést tematizáló Szabó Miklóshoz hasonlóan — a „Turul-mentalitás” egyik első megjelenéseként mutatja be az 1900. évi úgynevezett „egyetemi kereszt-mozgalom” jelenségét. Ez is egyike azoknak a témáknak, amelyeket érdemes lett volna kicsit részletesebben kifejteni. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy a bajtársi egyesületek és az ellenforradalmi szervezetek 1918–1919-ben a forradalmak idején születtek, s részben a világháború, részben a Monarchia és Nagy-Magyarország széthullása, részben a tanácsköztársaság sokkja nyomán formálódott arculatuk. Ha azonban a kereszt-mozgalmat a fiatal keresztény középosztálybeliek körében meglévő markáns antiszemitizmus jeleként értelmezzük, akkor ezzel azt az előfeltevést is elfogadjuk, hogy a Horthy-kori antiszemitizmus látens módon már a dualizmus időszakában is jelen volt, s csupán alkalomra várt annak akuttá válása – ami a fent említett nemzeti traumák nyomán 1914 és 1920 között történt meg. Ebben az esetben viszont Kerepeszkinék az előtörténetet itt, a dualizmuskori ifjúsági mozgalmak ismertetésével kellett volna kezdenie. A recenszens számára azonban kérdéses, hogy a kereszt-mozgalom vajon mennyire tekinthető általánosan jellemzőnek a századelő egyetemistái vonatkozásában. Vajon nem arról van-e inkább szó, hogy az ebben résztvevők ekkoriban még olyan kisebbséget alkottak a diákság körében, amelynek tagjai 1919 után a megváltozott közhangulatban könnyebben érvényesülhettek „aktuális” vált nézeteikkel és korábbi „érdemeikkel”?

Érdemes ugyanis felfigyelnünk Kerepeszki azon megállapítására, hogy a Turul vezetői nem tanulmányi eredményükkel, hanem „vagányságukkal” és „duhajságukkal” emelkedtek ki. Ennek kapcsán több helyütt is részletezi a turulisták utcai akcióit, tüntetéseit, zavargásait, melyek miatt többször fel kellett függeszteni az oktatást az egyes intézményekben. A „casus tempestas” a numerus clausus ügye volt. A törvény megszületését ugyanis a Turul saját sikereként élte meg – nem alaptalanul. Valóban az ÉME és a szervezkedő egyetemi ifjúság kényszerítették ki a „faji kvótát” bevezető törvényt és a hozzá tartozó szigorúbb (a felsőbb évfolyamokra is kiterjesztett) végrehajtási utasítás megszületését. Tudjuk azonban, hogy a „zsidó hallgatókra” megállapított 6%-os keretszámot még a fővárosban sem mindenütt „sikerült” betartani, vidéken pedig kimondottan diákhány lett volna, ha nem vesznek fel a megengedett keretszámon felül izraelita vallású hallgatókat. A Turult azonban nem az oktatás feltételei és minősége érdekelte, hanem a kollektíve „nemzetárulónak” bélyegzett zsidóság kiszorítása az egyetemokről, majd értelemszerűen az értelmiségi pályákról is. Éppen ezért egyfajta „saját ügyként” és elvi kérdésként tekintettek a numerus clausus fenntartására, melynek inkább szigorítását (numerus nullus) vagy kiterjesztését

(a munka világára) szerették volna elérni. Amikor tehát a Bethlen-kormány 1928-ban a faji kvóta helyére foglalkozási kvótát állított (mely egyébként ugyancsak alkalmasnak bizonyult a városi zsidóság egyetemi ambícióinak korlátozására), akkor a Turul a nyílt antiszemitizmust kodifikáló 1920-as törvény visszaállítását követelte. A szavuknak nyomatékos adó tüntetések állandósultak, ráadásul a gazdasági világválság és a közszférát emiatt érő megszorítások (fizetéscsökkentés, létszámstop, elbocsátások) tovább fokozták a „középosztályi kenyérharc” antiszemita megoldását sürgető indulatokat. Nem meglepő tehát, hogy az ilyen alaphangulatú egyetemi szervezetekben szocializálódó keresztény középosztály jelentős része helyeselte az 1938-tól egyre sűrűbben megjelenő és egyre szigorodó, a zsidóknak bélyegzettek életfeltételeit korlátozó törvények és rendeletek bevezetését. Kerepeszki azt is bizonyítja, hogy a Turulnak ezek kikövetelésében is jelentős szerepe volt.

A kötetből azonban az is világosan kiderül, hogy túlzó leegyszerűsítés lenne a Turul Szövetséget kizárólag a radikális antiszemita középosztály „keltetőjeként” értelmezni. A tagságon belül pedig több politikai irányzat is megjelent. Tény azonban, hogy a szervezet hivatalosan leginkább a Gömbös-kormány politikájával (és még inkább célkitűzéseivel) értett egyet, noha inkább a Gömbös által ellenzékben hirdetett fajvédő politikával azonosultak, nem pedig a miniszterelnökként mondott és tett. A Turul hivatalos álláspontját a politikai életben leginkább a gömbösi kormánypárt új szárnya, a Reformnemzedék, valamint az 1930-as évek második felében a nemzetiszocialista Nemzeti Front jelenítette meg. A többi nyilaspárttól azonban a Turul hivatalosan távol tartotta magát. A tagság politikai nézeteit tekintve ugyanolyan megosztott volt, ahogy a keresztény középosztály idősebb generációi is, így a korabeli politikai élet teljes spektruma megjelent körükben. A kormánypárt hívei mellett több ellenzéki irányzat szimpatizánsai is megtalálhatóak voltak soraikban (baloldaliak is, de a nyilasok sikereinek nyomán egyre inkább szélsőjobboldaliak is). Kerepeszki sorra veszi, hogy az egyes politikai kérdésekben milyen álláspontok azonosíthatóak a turulisták körében: a numerus clausus kérdése mellett a finomabb nézetkülönbségekre is érzékeny szemmel elemzi a királykérdéshez való hozzáállásukat, továbbá a népi mozgalomhoz, a változó nevű és arculatú kormánypárthoz (EP, NEP, MÉP), illetve a szélsőjobboldalhoz (főleg a nyilasokhoz) fűződő viszonyukat. Az olvasó számára eközben feltárul, hogy a szervezet már az 1930-as évek második felére eszmei válságba került: míg az 1920-as években jóval egységesebb volt világnézeti (lényegében a fajvédő nézetek megjelenítői voltak), addig az 1930-as évekre ugyanaz a politikai pluralizmus figyelhető meg körükben, ami a népi mozgalomban is. Vagyis a szélsőbaltól a szélsőjobb minden irányzat képviseltette magát a tagságban. Ez végül a szervezet kettészakadásához is elvezetett.

Kerepeszki a Turul történetét az 1945 utáni időszakra nyújtott kitekintéssel zárja. A második világháború után az antikorszakos logika jegyében feloszlatták a Horthy-korszak emblematikus diákszervezetét; szerepét a MADISZ vette át. Kerepeszki az egykori tagok életútja alapján négy nagyobb csoportot különít el (fajvédőket, ultraradikálisokat, nácielleneseket, illetve politikailag passzívakat), s bemutatja, miként alakult az ezekben tartozó ismert vezetők életútja 1945 után. Véggözetkeztetése szerint a többé-kevésbé szétartó életutak ellenére jól látható, hogy 1945 után miként váltak a korábbi kirekesztők kirekesztettekké. A kötetet rövid, mindössze ötoldalas összegzés zárja, ami a szerző pedagógiai célkitűzéseivel összhangban röviden bemutatja a kutatás eredményeit azoknak, akik nem kívánnak elveszni a részletek között, illetve szeretnék az új kutatási eredmények fényében napra készsége tenni ismereteiket. Különösen hasznos lehet ez egyetemistáknak, középiskolai történelemtanároknak, újságíróknak és politikusoknak – akik gyorsan szeretnének „képbe kerülni” a témát illetően. Mindössze az hiányolható, hogy Kerepeszki sem a bevezetésben, sem itt az összegzésben nem ad egy rövid, egyszóvalatos definíciót arra, hogy mi is volt, kiket is tömörített pontosan a Turul Szövetség.

Noha Kerepeszki a forrásokat és szakirodalmat számbavevő fejezetben szerényen úgy jelölte ki kötetének célkitűzését, hogy a kutatás jelenlegi állásának megfelelő „részleges összefoglalást” adhat csupán, valójában a téma szakszerű, alapos és elfogulatlan kismonográfiáját tette le a tudomány képzeletbeli asztalára. E kötet és Kerepeszki egyéb publikációi alapján joggal remélhetjük, hogy előbb-utóbb a Horthy-kori ellenforradalmi szervezeteknek, sőt talán a korszak társadalmi egyesületeinek hasonlóan alapos és modern szemléletű monográfiája (monográfiái?) is kikerülnek a szerző tolla alól. Az mindenesetre elmondható, hogy a Turul Szövetségről írt könyve a korszak politikai eszmetörténete, diákmozgalmi, vagy éppen a politikai szocializáció mikéntje iránt érdeklődők számára alapmű, s egyúttal a következő évek ilyen irányú kutatásainak ösztönzője is.